

Milli Bütünlüğümüzün Kaynakları: Türkistan'dan Anadolu'ya Gelenek ve İnanışlarımız

Kemal Polat*

1056

Türk kültürü, bilinen tarihiyle iki bin yıllık bir sürede Moğolistan'dan Balkanlara, Sibiry'a'dan Mezopotamya'ya uzanan geniş bir coğrafyada varlığını sürdürmüştür. Tüm bu coğrafi bölgelerde sonradan karşılaşılan farklı din ve kültür formlarına rağmen, bu süreklilikte en belirgin olan unsur, halk kültüründe nesilden nesile aktarılan geleneksel inanış ve yaşayışlar olmuştur. Söz konusu geleneksel inanış ve yaşayışların yoğunlukla hissedildiği yer ise hiç şüphesiz Türkistan'dır.

Tarih boyunca Anadolu ve Türkistan coğrafyası arasında din, tasavvuf, kültür ve sanat ilişkisi her zaman var olagelmıştır. Her iki diyardan karşılıklı olarak zaman zaman hızlanan ya da durulan bir gidiş geliş, bir etkileniş söz konusu olmuştur¹.

Türkistan kültürünün Anadolu ile ilk teması, tabii olarak Türklerin bu coğrafyayı fethetmeleriyle başlamıştır. Fethi müteakip, XII. ve bilhassa XIII. yüzyıllarda yapılan göçler, bu kültürel birikimin Anadolu'ya aktarıl-

masında kayda değer rol oynamıştır. Bununla beraber, ağırlıklı olarak Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde Türkistan kökenli pek çok ilim, sanat ve tasavvuf erbabının Anadolu'ya gelmesi; buna mukabil Anadolu'dan da söz konusu coğrafyaya ilmî seyahatlerin gerçekleştirilmesiyle, ilim ve kültür köprüsünün önemi daha da artmıştır. XVI. yüzyıl sonlarına kadar yoğun olarak devam eden bu ilişkilerin, Anadolu Türklüğü için fevkalade önemli sonuçları olmuştur. Şöyle ki, Anadolu'da İslâmiyet'in yayılma süreci hızlanmış; Türkistan'ın medrese geleneği, ilmî tartışmaları, edebî birikimi ve tasavvufî ekolleri yeni vatana taşınmıştır². Dolayısıyla günümüzde Anadolu'da yaşayan halk dindarlığı ve kültürel hayatın kaynakları Geleneksel Türk Dini ve dolayısıyla Türkistan'dır. Türkistan ile Anadolu'da ortak olarak yaşayan birçok gelenek, görenek, inanış ve uygulamalar mevcuttur. Bunun sebebi Türklerin muhafazakâr yapısı ve geleneklere bağlılığı, geleneklerin asırları kocaltan özelliği ve kültürün devamlılığıdır.

Kültürler içinde bulunduğumuz yüzyılda hem devletlerin yaşamasında hem de dünyanın yönlendirilmesinde üstün rol oynamaktadır. Kültürünü koruyan, mevcut kültürü muhafaza edebilen milletler kendilerine yaşam sahası bulurlarken mevcut kültürlerini muhafaza edemeyen milletler, tarihin mezarlığına sürükleneceklerdir. Bu açıdan düşünüldüğünde Türk Kültürü çok önemli olup gelecek için yaşam ve var olma garantimizdir. Kanaatimizce günümüz itibari ile sair kesim Türkler arasında stratejik bir güç olma özelliği taşıyan kültür, Türk kültürü, Türk Dünyasının birliktelik ruhu oluşturacak en önemli bir argümandır.

Kültürler, milletlere var olma özelliği kazandırırken aynı zamanda kaynaştırıcı ve

(*) Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Öğretim Üyesi.

(1) Geniş Bilgi için Bk. Filiz Kılıç, "Orta Asya Anadolu Köprüsünden Geçenler", http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/144/kalic.htm (07.05.2012)

(2) Geniş bilgi için bk. İsmail Çiftcioğlu, "Orta Asya - Anadolu İlim ve Kültür Köprüsü (XI-XVI. Yüzyıllar)", *Bilgi*, Kış/ 2008, sayı: 44, s. 143.

kenetleyici bir özelliğe de sahiptirler. Genel olarak iktisat ve teknikten, hukuk ve dine varıncaya kadar bütün değerlere ait olan görgü ve bilgi bakımından bağlantı ve kabulleniş anlamına gelen halk inanışları, inançlar ve uygulanma noktaları itibari ile kültürün alt ve en önemli dallarından birini oluşturmaktadır³. Halk inanışları toplumu birleştirici ve bütünleştirici, bir arada tutucu bir özelliğe sahiptir. Halk inanışları, halkın otantik değerleri ve uygulama alanları olduğu için toplumsal birliktelikte ayrı bir önem arz etmektedir. Bu yönü ile halk inanışları, yaşadığı alandaki her ferdin sahiplendiği toplum olarak da uygulamaya geçirdiği bütünleştirici ve kaynaştırıcı bir özellik taşımaktadır

Bu çalışmada milli bütünlüğümüzün kaynağı olarak gördüğümüz Türkistan ve Anadolu arasında bazı ortak inanış ve gelenekler ele alınacak ve bu ortaklıklar üzerinden kültürün devamlılığı ve milli bilinç tazelenmeye çalışılacaktır.

Çocuk Sahibi Olmak, Çocuğun Yaşamasını Sağlamak İçin Kutlu Yerlere Sığınma

Türkistan'da çocuğu olmayanların çocuk sahibi olmalarının en güçlü yolu kutlu yerlere sığınma, orada kurban kesme, ata ruhlarını memnun etme ve ağaçlara çaput bağlamadır. Anadolu'da ise çocuğu olmayanlar, çocuk sahibi olma niyetiyle, çeşitli ziyaret yerlerine (türbe, yadır) başvururlar. Çocuğu olmayan kadın ziyaret ettiği yere bir örnek olsun diye kendisine ait bir parça çaput bağlar ya da bir şey bırakır. Çocuk doğduğunda çocuğa, genellikle ziyaret yerinde yatan ya da yatığına inanılan şahsın adı verilir.

Türkistan ve Anadolu'da her seferinde kız çocuğu olan aileler, son doğan çocuğa Döndü, Döne, Burul, Yeter gibi adlar vererek erkek çocuk isteklerini dile getirirler. Çocukları ölen ve yaşamayan aileler ise yaşasın ve uzun ömürlü olsun diye onlara Yaşar, Durdu, Dursun, Duran, Taştan gibi adlar verirler. Bu isimler aslında bir dua ve dilek içerirler.

Sık sık çocuğu ölenlerin başvurduğu bir uygulama da, çocuğa musallat olan ölüm meleğinin kandırılmasıdır. Bu uygulamada, çocuk doğduktan hemen sonra evden çıkarılarak uzaklaştırılır ve bir süre sonra tekrar evin önüne getirilir: "Yabancı diyardan bir çocuk getirdim, satın alan var mı?" denilir; pazarlık yapılır ve aile kendi çocuğunu satın alır. Böylece ölüm meleği çocuğun o ailenin olmadığına inandırılır. Çocuğa da "Satılmış" adı verilir. Benzer amaçlı uygulamalara Yakutlarda, Çuvaşlarda ve Başkurtlarda da rastlanır⁴.

Ayak Bağı Kesme Âdeti

Türkistan halkları ile Anadolu Türklerinin ortak kültürel özelliklerinden birisi de "ayak bağı kesme" âdetidir. Türkistan inanış ve geleneklerini en iyi yansıtan Kazaklar ve Kırgızlarda, ayrıca Anadolu'da bu âdet günümüzde de tüm canlılığıyla yaşatılmaktadır.

Kazaklarda çocukla ilgili törenler, çocuğun emeklemesiyle birlikte başlar. Çocuk 6 ay sonra emeklemeye çalışır. Annesi o zaman "yavrum çabuk emeklesin" diye komşu ve akrabalarını toplayıp, "bavırnan tabak alw" törenini yapar. Genellikle pişirilen yemek özel bir tabağa konulup, emeklemeye çalışan çocuğun üzerinden sağından sol tarafına, soldan sağ tarafına doğru "çabuk emeklesin" diyerek gezdirilir.

Emeklemeyi öğrenen bebek, düşe kalca ayakta yürümeye çalışır. Bebek yeni yeni yürümeye başladığında anne ve baba "bebeğim iyi yürüsün" diye "tusavkeser" (ayak bağı kesme) toyunu yapar. "Tusavkeser toyu", genellikle çocuğun 12-14 ayı doldurduğunda düzenlenir. "Tusavkeser" toyunun malzemeleri 1.5 metre alaca ip, keskin bir makas veya bıçaktır. Toya kızlar, gelinler ve bayanların hepsi davet edilir. Et pişirilip, çay, ekmek,

(3) Geniş bilgi için bk. Orhan Çeltikçi, "Türk Dünyası Kültüründe Doğum Üzerine Ortak Uygulamalar", *Journal of Azerbaijani Studies*, s. 511-512.

(4) Durmuş Ank, "Background of Turkish Popular Piety: Beliefs and Practices Conveyed from Asia to Anatolia", *Euro Agenda- Avrupa Günlüğü*, Berlin 2007, Yıl: 6, Sayı: 10, ss. 265-282.

tatlı yiyecekler, ikram edilir, davetliler çocuğa oyuncak vb. hediyeler getirir. Çocuğun annesi çalışkan, becerikli, zeki bir hanımın eline makas ile alaca ipi verip, çocuğun ayak bağını kesmesini ister. Ayak bağını kesecek olan hanım yürümeye başlayan çocuğun ayağını alaca ipe bağlayarak "Hızlı koşan birisi ol", "iyi yürü" vb. dileklerde bulunarak, bebeğin ayağına bağladığı bağı makasla keserir. İki kişi çocuğun elinden tutarak yürütür⁵. Bazen de çocuğun ayak bağını keserken aşağıdaki "Tusavkeser" türküsü söylenir.

<i>Kaz-kaz, balam, kaz, balam,</i>	<i>"Ayağa kalk yavrım, kalk yavrım,</i>
<i>Kadamı basın mız balam.</i>	<i>Yürürsen sevineceğim yavrım.</i>
<i>Kürmevüñdi şeşeyin,</i>	<i>Düğümünü çözeyim,</i>
<i>Tusavüñdi keseyin.</i>	<i>Ayak bağını keseyim,</i>
<i>Kaz-kaz balam, kaz, balam,</i>	<i>Ayağa kalk yavrım, kalk yavrucüğüm,</i>
<i>Takımıñdijaz, balam.</i>	<i>Bacağımı aç yavrım.</i>
<i>Kadamıñakarayık,</i>	<i>Adımına bakalım,</i>
<i>Baskanıñdi sanayık</i>	<i>Bastığıñı sayalım.</i>
<i>Kaz basa göy, karağım,</i>	<i>Ayağa kalk yavrucüğüm,</i>
<i>Kuttı bolsın kadamıññ</i>	<i>Kutlu olsun adımın.</i>
<i>Ömirge ayak basa ber,</i>	<i>Ömüre ayak basıver,</i>
<i>Asıwıardan asa ber.</i>	<i>Engellerden aşıver⁶.</i>

Görüldüğü gibi yukarıdaki türkü, çeşitli dilekleri ve dua sözlerini içermektedir. Dolayısıyla hem törenin neşeli olmasına katkı sağlarken hem de çeşitli dualar yapılmakta; böylece gelenek ve dinî duygular birlikte fonksiyon icra etmektedir. Diğer bir ifadeyle törene gelen insanlar, bu türküyü söylerken bir taraftan neşelenip eğlenirken, diğer taraftan çocuğa dua etmekte, iyi dileklerde bulunmakta ve onun yürüyüşünü kutlamaktadırlar. Burada Türk kültüründe din ve geleneğin iç içe olduğu ve birbirini tamamladığı görülmektedir.

Kelime olarak köstekleme, köstek anlamına gelen "tuşoo", terim olarak yeni yürümeye başlayan çocuğun kösteğini (ayak bağını) kesme merasimi demektir⁷. Kırgız halk inanışlarına göre her şeyin, her hareketin ve davranışın bir sahibi vardır. İşleri o, yoluna koyar ya da engel olur. Buna göre yürümeyen çocuğun da bir sahibi vardır. Dolayısıyla onu yürütmeyen tutan bir engel olmalıdır. İşte çocuğun yürümesi için o engeli kırmak

lâzımdır⁸. Tuşoo Kesuu toyu, bu inanış sonucu ortaya çıkmış olup çocuk bir yaşına gelince yürümeyen çocuğun yürümesi, yürüenin de sık sık yıkılmasını engellemek ve sağlam yürümesini sağlamak dileğiyle yapılan geleneksel bir törendir. Erkeklerle nazaran daha erken yürüyen kızlara da aynı tören yapılır. Tuşoo Kesuu toyu çocuğun yürümeye başlamasına bağışlanır. Halkın inanışına göre bu toy, çocuğun hayatta sürçmeden yürümesine, çevik, cesur, atılgan, geleneğe bağlı, dünyaya emin gözle bakan birisi olmasına yarar⁹.

Bu niyetlerle anne-baba kurban kesip toy yapar. Bunun için yazın kımızı mayalar, kışın bozayı yenilerler. Törende toy için hazırlanan yemekler yenip dua edildikten sonra dışarı çıkılır. Misafirler gruplar hâlinde tören alanına gelince Tuşoo kesuu töreni devam eder. Yürüyemeyen ya da yürüdüğü halde sık sık yıkılan çocuğun ayaklarına siyah ve beyaz karışımı, alaca bir ip çapraz olarak bağlanır. Ala ipin fenomenolojik bir değeri vardır. Kırgızlar için bu renkler, ışık-karanlık, iyi-kötü mücadelesinin simgesidir. Bilindiği gibi hayat mutluluk, neşe ve güzel günlerle beraber, acı ve kederli günlerle de doludur. Dolayısıyla Kırgızlar, bu uygulamayla çocuklarını daha küçükken bu gibi durumlara hazırlamakta bu hayat gerçeğini onlara öğretmeye çalışmaktadırlar. Ayağına ip bağlanan çocuğun cebine şekerler konur. Toplumda ileri gelen, kendisine hürmet edilen adamlardan birisi çocuğu sağa-sola gezdirir. Sonra törene gelen yedi-on iki yaş arası erkek ve kız çocuklar arasında yarış düzenlenir. Bir adım öteden çocuklar koşmaya başlar.

Yarışı önde bitiren çocuk birincilik ödülünü alır ve çocuğun ayağındaki ipi keser.

(5) Bk. Zeyneş İsmail, *Kazak Türkleri*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 186-187.

(6) Bk. İsmail, *Kazak Türkleri*, s. 187.

(7) Bk. K. K. Yudahin, *Kırgız Sözlüğü*, çev. Abdullah Taymas, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998, II, 265.

(8) Bk. Üsöyün Karasayev, *Nakil Sözdör*, Bişkek 1995, s. 432; Aman-tur Seydaliuulu Akmataliyev, *Kırgızdın Köönörbös Döölöttörü*, Şam Basması, Bişkek 2000, s. 37-38; Abdildacan Akmataliyev, *Baldarga Armalgan Salt Cana İrim-Cırındar*, Bişkek 2000, s. 97.

(9) Kemal Polat, "Orta Asya ve Anadolu'da Ayak Bağı Kesme", *Prof. Dr. Harun Güngör Armağanı*, Haz. Mustafa Argunşah, Mustafa Ünal, Kesit Yayınları, Kayseri 2010, s. 313-314.

Böylece iyi yürüyemeyen çocuğun onlar gibi koşacağına inanılır. Törenin daha neşeli ve eğlenceli olması için büyükler de yarışa katılır. Ancak onlar birinciliğe yarışmaz, sona kalırlar¹⁰. Bu yarışmada birinci, ikinci, üçüncü olmak üzere birkaç kişiye ödül olarak tay, tosun, koyun, kuzu, keçi, para vb. verilir. Son zamanlarda çeşitli içkilerin de ödül olarak koyulduğu belirtilerek, bunun gelenek dışı bir davranış olduğu zikredilmektedir¹¹. Tuşoo kesuu oyununun yapıldığı gün çocuğa yeni elbiseler giydirilir. "Gömleğin yırtılsın, canın pek olsun" (*Köynögün mort bolsun, canın bek bolsun*) denir. Bu inanış ve uygulamanın şarkıları (ırları) da vardır. Bir şarkıda;

<i>İtke çabuu bitke çabuu</i>	<i>İte koşmak, bite koşmak,</i>
<i>Kryimin güzgö cetsin</i>	<i>Elbisen güze gitsin,</i>
<i>Özün cüzgö cetesin¹²</i>	<i>Kendin, yüze gidesin,</i>
<i>denirken başka bir şiiide ise</i>	<i>Tuşoo kesuu toyu şöyle dile getirilir:</i>
<i>Çaşı Birge çıkıkanda</i>	<i>Yaşı bire çıkarken,</i>
<i>Emgek tize cırıkanda</i>	<i>Emek dizi yırtarken,</i>
<i>Tuşap tırıp tuşoorsun</i>	<i>Sendeleyip düşersen,</i>
<i>Bıçak menen kırıkanda</i>	<i>Bıçak ile kırırken,</i>
<i>Carıştırıp baldardı</i>	<i>Yarıştırıp, çocukları</i>
<i>Dangazalap toy beret</i>	<i>İhtişamla toy verir,</i>
<i>Çıkkannı koy beret¹³.</i>	<i>Birinciye koyun verir.</i>

Yarışmada birinci gelen çocuk birincilik ödülünü alır, ipi kestiği makas da kendisine verilir. İhtiyarlar çocuğun geleceğine yönelik ümit ve iyi niyetle, "Ömrün uzun olsun, yokuşun yayvan olsun", "Anne baban, halkın ve vatanınla sağ selâmet büyü", "Ata babaların yolunu tutup, ar namuslu ol" diye dua ederler¹⁴. Tuşoo kesildikten sonra çocuğu iki kişi "tay-tay" diyerek sallandırır. Kuvvetli bir inancıya göre bundan sonra çocuk artık yıkılmaz, yanılmaz, sağlam yürür¹⁵. Bir insanın işleri kolayca başlayıp, yolunda giderse "tuşoosu onda kesildi"; birisinin işi zamanında ve kolay olmazsa bu durumda "Ayak bağı kesilmedi" (*tuşoosu kesilbey kaldı*) gibi mecazî sözler söylenir¹⁶.

Köstek kesme âdetine bugün Anadolu'nun birçok yerinde rastlanmaktadır¹⁷. Zamanı gelmesine rağmen yürüyemeyen veya konuşamayan çocuklar için Anadolu'nun birçok yöresinde çeşitli inanış ve âdetler bulunmaktadır. Çocuklar bir, bir buçuk yaşına ge-

lince genelde yürümektedirler. Ancak çocukların yaşından geç yürümesi ailelerde endişe yaratmakta onları telaşlandırmaktadır. Bu yüzden Anadolu'da vaktinde yürüyemeyen, konuşamayan çocuğa çeşitli pratikler uygulanır. Bunlar, dinsel-büyüsel işlemlerdir. Yürüyemeyen ve konuşmayan çocuk türbelere götürülür, türbelerin etrafında dolaştırılır, adaklar adanır. Çeşitli yiyecekler yedirilir, içirilir, ya da hazırlanmış kimi karışımlar çocuğun vücuduna sürülür. Yürümesi için, "köstek kesme" ya da "köstek kırma" adı verilen işlem yapılır¹⁸. Şöyle ki, Anadolu'da geç yürüyen çocuklarda ayak bağı olduğuna inanılır. Çocuk yürümeye başladığında; düşmeden yürümesi amacıyla çocuğun iki ayağı birbirine bağlanır, yuvarlak bir çizginin ortasında ayakta tutulur. Hızlı yürüyen eli çabuk birisine ayak bağı kestirilir. Ayak bağını kesen kişi önde, çocuk arkada olmak üzere bir süre hızlı hızlı yürürler. Buna "köstek kesme" denir¹⁹.

Yürümesi gereken süre içerisinde yürüyemeyen, yürümeyi özendiren birtakım oyunlarla oyalanır, yatırlara, ziyaretlere götürülür. En yaygın olan davranış biçimi ise Anadolu'da yaygın olarak inanılan çocuğun "ayak bağını" ya da "ayak kösteğini" kesme uygulamasıdır. Anadolu'nun birçok yöresinde tespit edilen bulgularda bu uygulama üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Trabzon'da geç konuşan ve geç yürüyen çocukları; "Anne Cuma günü çocuğun ayaklarını bağlayarak camiye götürür. Giderken de yanına bir makas alır, makasa bir hediyeye bağlar, namazdan ilk çıkan kişi, çocuğun ayağının bağını keser hediye alır hiç konuş-

(10) Bk. Soltonbekov, "KılımdardıKantkan...", *Aalam*, No: 7, 10.3.1999, s. 7-8.

(11) Bk. Amantur Seydaliuulu Akmataliyev, *Kırgızdın Köönörbös Döölöttörü*, Şam Basması, Bişkek 2000, s. 37.

(12) Geniş bilgi için bk. Akmataliyev, *Baldarga Arınan...*, s. 97-98.

(13) Bk. Akmataliyev, *Kırgızdın Köönörbös Döölöttörü*, s. 37-38.

(14) Bk. Alimbekov, *K. Etnopedogogikası*, c.I, s. 38.

(15) Bk. Akmataliyev, *Kırgızdın Köönörbös Döölöttörü*, s. 37-39.

(16) Bk. Akmataliyev, *Kırgızdın Köönörbös Döölöttörü*, s. 37.

(17) Kırş. Mehmet Aydın, "Konya Ermenek Bölgesi'nde Yaşayan Halk İnançları", s. 2-3.

(18) Ayşe Başçetinçelik, *Adana Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri, Doğum-Evlence-Ölüm, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 1998*, s. 94.

(19) Polat, "Orta Asya ve Anadolu'da Ayak Bağı Kesme", s.116.

madan ve arkasına bakmadan gider. Namazdan ilk çıkan o kendiri biraz keser, ananın ilki olan biri çocuğu üç kere caminin etrafında dolandırır. Üçüncüde bağ tam olarak kesilir. Buna çocuğun ayak bağıni kesme denir. "Geç konuşan ve geç yürüyen çocuk baskınlık olmuştur diyerek etle yıkanmaktadır. Geç yürüyen çocuğun ayaklarına kendir bağlanarak, Cuma günü camiye götürülür. Bağıni kesildiği makasa hediye bağlanır, bağıni kesen makasa bağlanan hediyeyi alır. Konuşmayan ve yürümeyen çocuk köprü altından ve ceviz ağacının kökünden geçirilir. Yürümeyen çocuğun ayak başparmaklarına kırmızı ip bağlanır, hemcinsi olmayan bir çocuk o ipi üç yol ağzında keser.

Yozgat'ın Sarıkaya İlçesi'nde çocuk yürüme çağına gelir de yürüyemezse, ayağına ip bağlanır, eline dürüm verilir. Başka bir çocuk yürüyemeyen çocuğun ayağındaki ipi koparır, elindeki dürümü alır ve yer. Sonra yürümeyen çocuk yürür. İki seneden sonra yürümeyen çocuk ise bir Cuma günü salâ ve ezan arası iki kız kardeş tarafından kollarından tutularak kibleye dönülerek sallanır, "Sallarız salâya, yalvarırız Mevlâya, bu çocuk yürüsün ileriki Cumaya" diye söylenir. Gelecek Cumaya yürüyeceğine inanılır²⁰.

Yukarıdaki uygulamalarda çocuğun yürümesini engelleyen ayak bağıni ip ile sembolleyerek kesmek en sık rastlanan pratik olarak dikkat çekmektedir. Ayak bağıni kesme görevinin, genellikle camiden çıkan birisine verilmesi dinin manevî gücünden yararlanılmaya çalışıldığını göstermektedir. Ayrıca camiden ilk çıkan birisinin ipi kesmesi, anasının ilki olan birisinin çocuğu cami etrafında dolaştırması da fenomenolojik olarak ayrıca bir anlam ifade etmekte, çocuğun diğer akranlarından geri kalmaması, tezden yürüyüp onları geçmesi ve ömrü boyunca işlerini başarıyla sürdürmesine yönelik dua ve dilekleri ifade etmektedir. Burada hem geleneğin hem de dinin gücünden yararlanılması söz konusudur. Anadolu'daki uygulamada dinî yön biraz daha ön plana çıkmaktadır.

Sonuç olarak, Ayak bağıni kesme âdetinin Türkistan'da olduğu gibi, Anadolu'nun bazı bölgelerinde de dinsel ve büyüsel içerikli uygulama ve pratiklerden oluştuğu, ayrıca büyüsel içerikli uygulamaların taklit ve temas büyüsunü içerdiği görülmektedir. Gerek Türkistan'da gerekse Anadolu'da uygulanan ayak bağıni kesme pratiği binlerce yıllık bir tecrübenin ürünüdür. Geleneksel bir halk hekimliği uygulamasıdır. Türkistan'da tespit ettiğimiz ayak bağıni kesme âdetini ufak bazı değişikliklerle Anadolu'nun ve Türk coğrafyasının her yerinde gözlemlemek mümkündür. Bu da bizi, söz konusu geleneği Türklerin Türkistan'dan Anadolu'ya getirdikleri kanaatine ulaştırmaktadır. Ancak özünde aynı maksada yönelik olmakla birlikte, Anadolu'da bu geleneğin İslâmî bir formata büründürülerek yaşatıldığı görülmektedir. Zira Anadolu'da Ayak Bağıni Kesme töreninde yerine getirilen uygulamalar hep dinî içeriklidir.

Tespit edilen bu âdetin, bugün bile Kırgız ve Kazaklardaki uygulamalarla büyük bir benzerlik göstermesi, Türklerin yüzlerce yıldan beri farklı kültürlerle komşu olmalarına ve birçok yönden bu kültürlerden etkilenmelerine rağmen, bazı inanış ve uygulamalarını büyük ölçüde değiştirmeden muhafaza ettiklerini göstermektedir.

Saçı Kurbanı ve Elma Atma

Müslüman Türklerin evlenme törenlerinde ortak olan eski gelenek unsurları arasında, gelinin yeni gittiği eve bereket getirmesi için başı üzerinden buğday, arpa, şeker, bozuk para gibi şeyler saçılması yer alır. Orada bulunanlar, uğur getireceği inancıyla bunları kapmaya çalışır.

Erzurum düğünlerinde ve Anadolu'nun birçok ilinde yaşatılan "elma atma töreni", Türkistan'dan Anadolu'ya taşınan meyve sunma sahnelerinin uzantısıdır. Yabancı soya mensup olan gelinin, kocasının soyunun ataları ve koruyucu ruhları tarafından kabul edil-

(20) Polat, "Orta Asya ve Anadolu'da Ayak Bağıni Kesme", s.317.

mesi için yapılan bir kurban ayininin kalıntısı olan, Şamanizm, Budizm ve Maniheizm izlerini taşıyan meyve saçma geleneğinin taşıdığı anlam, zamanla, gerek Asya gerek Anadolu'daki Türk toplumlarında birinin biriyle evlenmek ya da birlikte olmak istediğinin göstergesine dönüşmüştür.

Türk toplumu tarafından bereket, verimlilik, üretkenlik, soyu sürdürme, vefa, sadakat vb. anlamlar yüklenen elmanın erkek tarafından kadına sunulması biçiminde gerçekleşen bu tören, diğer yandan eski Türk kültüründe doğaya verilen öneme, elmaya yüklenen güce dikkat çekmektedir. Türk mitolojisinde çok önemli bir yere sahip olan kurbanın, kanlı ve kansız olmak üzere iki biçimde görüldüğü bilinmektedir. Kansız kurbanların bir türü de saçıdır.

Geleneksel Türk dini inanışları içerisinde en köklü ve günümüze ulaşanı kurban geleneğidir. Kanlı ve kansız olmak üzere ikiye ayrılan kurban ibadeti, hangi dine mensup olursa olsun bütün Türk toplulukları tarafından yerine getirilmektedir. Önceleri ruhlar için kesilen/yapılan bu kurbanlar, günümüzde şükran ve kefarete kurbanlarına dönüşmüştür. Allah rızası için bu kurbanların etleri komşulara dağıtılmakta ya da kurban sahibi tarafından pişirilerek evde, bahçede, kilise veya cami avlusunda insanlara ikram edilmektedir. Burada bilinmesi gereken hususlardan biri de kurban edilen hayvanın kemiklerinin kırılmasıdır²¹.

Ölümlle İlgili Ortak Bazı İnanış ve Uygulamalar

Türklerde Türkistan'a ait etki ve izlere, ölümlle ilgili inanç ve uygulamalarda da rastlanır. Ölüm, ruhun bedenden ayrılmasıdır. Bu ayrılma ruhun bedenden bir kuş gibi uçup gitmesi şeklinde tasavvur edilir. Türkler, genel olarak ölüm sözünü ağza almaktan ve ölümü çağrıştıracak söz ve davranışlardan kaçınırlar, ölümü çoğu zaman örtme sözlerle ifade ederler. Örneğin "öldü" yerine "uçtu",

"babam öldü" yerine "babasız kaldım" derler²².

Koku Salma (Cıt Çıkaruu)

Geleneksel Türk dini inançlarından hem Türkistan hem de Anadolu'da yaşayan inançlar arasında en eski ve en köklü olanlardan biri de "atalar kültü"dür. Bundan dolayı ata ruhlarına kurban kesilir, onların mezarları tazim edilir ve onlar çeşitli pratiklerle memnun edilmeye çalışılır.

Türkistan Türk halklarında ölen ata ruhlarının haftanın Perşembe günleri akşamleyin evi ziyaret ettiklerine inanılır ve bu ruhlar memnun edilmeye çalışılır. Bu yüzden hem Perşembe günleri hem de arefe gününde yerine getirilen "cıt çıkarma"(Koku salma) adı verilen bir âdet vardır. Buna göre önce tavada kaynatılan az miktardaki yağa biraz un dökülerek karıştırılır ve kokusunun yayılması sağlanır. Bu kokunun ata ruhlarına gideceğine ve onları memnun edeceğine inanılır. Sonra kendilerine kutsallık atfedilen, borsok (yağda kızartılmış küçük hamur parçası), kat-tama (katmer-kete) pişirilir, aile içinde yenir. Kur'an okunup dua edilir, ata ruhlarına bağışlanır. Bu uygulamaların büyük sevap olduğuna inanılır²³.

Anadolu'nun çoğu yerinde Cuma gecelerinde ata ruhlarının evlerini ziyaret ettiği inancından dolayı, o gece Kur'an okumaya önem verilir. Kur'an okunmadığında eve gelip de Kur'an okunmasını bekleyen ata ruhlarının üzümlü, üzgün bir şekilde evden ayrıldığına inanılır.

Türkistan'daki cıt çıkarma (koku salma) âdeti, ata ruhlarını hoşnut etmek için Anadolu'nun bazı bölgelerinde, Perşembe

(21) Harun Güngör, "Geleneksel Türk Dininden Anadolu'ya Taşınanlar" *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler*, 16-17 Nisan 2007, Yayına Hazırlayanlar: Ülke Çelik Şavk, Yunus Koç, Fatma Türkyılmaz, Mikail Cengiz, Ankara, 2007, s. 1-7.

(22) Anık, a.g.m., s. 265-282; Özcan Güngör-Erdal Aksoy "Sosyolojik Açıdan Alevi/Bektaşilerde Tenasüh İnanacı" *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 62, ss.249-269 (2012).

(23) Kemal Polat, "Kırgızistan'da Dini Günler ve Bayramlar", *Dini Araştırmalar*, cilt:5, Sayı:14, Eylül-Aralık 2012, s. 172.

gecesi kesme çorbası pişirme, tereyağı kızartıp kokusunu yayma uygulamasına dönüşmüştür. Çünkü kesme çorbasında anık denen katkıda hamur yağ içinde kızartıldığı için ata ruhlarını memnun edeceğine inanılan güzel koku yayılmış olur.

Ruh, Arvah inancı

Geleneksel Türk dini inanışları içerisinde ruhlara inanış da büyük bir yer tutar. Bu ruhlar içerisinde en yaygın ve günümüze ulaşanı, “al kızı, al gelini, alkanısı, al basması vb.” adlarla anılan “al” ruhudur. Özellikle lohusa kadınlara kötülük yapan ve onların ölümüne neden olan al ruhu çeşitli biçimlerde tasavvur edilmekte olup, bununla ilgili inanış bütün Türk dünyasında mevcudiyetini devam ettirmektedir. Bunun dışında Anadolu’ya intikal eden başka bir ruh tasavvuru yoktur. Bu konu ile ilgili olarak, Türkistan Türk toplulukları, Kazak, Kırgız, Altay vb. topluluklarda çocukların koruyucusu olarak kabul edilen ve günümüzde bu topluluklarda bütün canlılığı ile varlığını sürdüren umay ene/ ana inanışı Anadolu’ya intikal etmemiştir. İsimlendirilemeyen ruhlar ise, İslam’ın etkisi ile Cin ve Peri şekline dönüşerek yaygınlaşmıştır. Anadolu’ya nispetle Kazak, Kırgız, Özbek, Çuvaş vb. topluluklarda Ruh= Ervah inanışı oldukça güçlü bir biçimde varlığını hissettirmektedir²⁴.

Mezar Ziyareti ve Mezarların Üzerine Yıyecek Koyma

Geleneksel Türk Dini ve Türkistan inanışlarından günümüze kadar ulaşan ve Anadolu’ya taşınan diğer bir uygulama ise, toplu hâlde yapılan mezar ziyaretleridir. Türkler ölülerini gömdükleri yerlere *sin*, *kabir*, *kesene*, *mola*, *meşbed* vb. adlar vermişlerse de en yaygın kullanıma sahip olan, mezar ve mezarlık kelimesidir. Ziyaret edilen yer anlamına gelen mezar ve mezarlıklar bütün Türk dünyasında arefe ya da dinî bayram günleri halk tarafından topluca ziyaret edilmektedir.

Bu durum bir yandan ölümler kültü ile ilişkili olduğu gibi, türbe, tekke, yadır, dede mezarları vs. ziyaretleri ise doğrudan Atalar kültü ile bağlantılıdır²⁵.

Mezarlara taş dikme âdeti eski Türk ve Türkistan, Mezopotamya kültürlerinden kalmamıştır. Arap -İslam ülkelerinde mezar taşına rastlanmaz. Mezarlara taş dikilmesi ve onun adeta bir güzel sanat haline gelmesi İslam coğrafyasında sadece Anadolu’da vardır ve Türkler’in İslam öncesi Geleneksel Türk Dinindeki “Atalar Kültü” inancına dayanır. Mezarlar çok temiz ve bakımlı tutulur, süslenir, çiçeklenir. Ruhun ölmezliğine inanıldığı için “ölüm” kelimesi yerine yukarıda ifade edildiği gibi “dünya değiştirdi”, “göçtü”, “don değiştirdi”, “hakka yürüdü”, “uçtu” gibi ifadeler kullanılır²⁶.

Türk topluluklarının ana kültüründe ölüyü gizleme inancı yer almaktadır. İşte bu inanış sebebiyle dinleri ne olursa olsun bütün Türk toplulukları sapıtmalı/ saptırmalı mezarlar yaparlar. Bu tür mezarlarda ölü toprağın yığıldığı yerin altında değil, mezarlara yapılan bir cebin içerisine konulur. Günümüzde bu tür mezar yapıları şehirlerden daha çok kırsal alanlarda kendini göstermektedir. Bütün Türk toplulukları, mezarların baş ve ayak uçlarına şahide adı verilen birer adet taş ya da ağaç dikmektedirler. Taşınine geleneğinin bir devamı olarak kabul edilen bu taş ve ağaçlardan ölümlerin baş tarafındaki ölenin kendini; dinî, sosyal ve millî kimliğini, ayak ucundaki ise ölenin ailesini temsil etmektedir. Ancak ruhlarla ilgili tasavvur ve düşüncelerin değişmesi mezar taşlarının yapılarında da kendini göstermektedir²⁷.

Bütün Türk dünyasında ölümler güneş battıktan, hatta bazı yörelerde ikindi vaktinden sonra gömülmezler. Çünkü Türk toplulukları güneşin batımı ile birlikte yerlerin mühürlendiğine/kilitlendiğine inanmaktadırlar.

(24) Güngör, a.g.m., s.5.

(25) Harun Güngör, a.g.m., s. 4.

(26) Bellisan, a.g.m., s. 2.

(27) Güngör, a.g.m., s. 4-5.

Eğer bu vakitten sonra yer kazılır ve orada bir delik açılırsa yeraltında yaşadıklarına inanılan kötü ruhlar yeryüzüne çıkararak insanlara her türlü kötülüğü yapabilirler. Ayrıca bu inanışa bağlı olarak aile ile birinci dereceden kan bağı olanlar dışında, güneş battıktan sonra evden tencere, tuz, makas, iğne vb. dâhil olmak üzere hiçbir eşya komşulara verilmez ve onlardan da istenmez²⁸.

Yoğ-Yuğ Törenleri

Yoğ- Yuğ törenleri, Türk toplulukları açısından önemli törenlerdir. Ölünün arkasından ağıt yakmak/söylemekle başlanılan yoğ-yuğ törenleri günümüzde ölümü müteakip verilen “ölü aşı, can aşı, kazma takırtısı, can pidesi vb.” isimli yemekle devam etmektedir. Özellikle Türkistan Türk topluluklarında ölünün ruhunu teskin ve onun kötülüklerinden korunmak amacı ile verilen bu yemek, Anadolu’da mahiyet değiştirerek ölüye sevap olsun inancı ile verilmeye devam etmektedir. Örneğin ölmüş olan yakınlarını rüyasında gören kimse, sabah kalktığında onun için mutlaka bir sadaka verir, iyilikte bulunur, hayır yapar. Hatta bu durum o kadar yaygın bir hâl almıştır ki, hiçbir neden yokken sabah size çay ısmarlayan birine ilk söylenen, “Dedeni rüyanda mı gördün?” sözüdür²⁹. Bayram günleri ziyaret esnasında mezarlar üzerine şeker, fındık vb. konması da aynı inanışın kalıntısı olarak devam etmektedir.

Türkistan halk inanışlarına göre kişi, ölen yakınlarından birisini rüyasında görürse, bu rüya ölenin aç kaldığına ve kendisinden yiyecek istediğine yorulur. Dolayısıyla kişinin sevdiği yemekler yapılarak piyale (küçük tas) içerisinde mezarın üzerine konur. Çobanlar, fakirler, kurtlar veya kuşlar bu yemeği yerler. Daha sonra tekrar gidilerek piyale ters çevrilip, mezarın üzerinde bırakılır. Uğursuzluk getireceği ve günah olacağı inancıyla kimse bunu mezarın üzerinden almaz. Bu uygulamanın Geleneksel Türk Dini inanışıyla doğrudan alakalı olduğu açıktır.

Bu uygulamayı sadece Türkistan ve Anadolu inanışlarıyla sınırlandırmak da mümkün değildir. Zira Dünyanın birçok yerinde yaygın bir uygulamadır. Meselâ, Hindistan’da Tanrı heykellerine yemekler sunulurken, Çin’de ölülerin ihtiyacı olduğu düşüncesiyle mezarlara yiyecek ve içecekler konmaktadır. Benzeri bir uygulama eski Mısır’da da vardır³⁰. Kısaca ifade etmek gerekirse kabirlerle yiyecek ve içecek sunulması, pek çok toplumda müşterek olan bir uygulamadır.

Ölülerin Bayramı veya İlk Bayram Uygulaması

Türkistan’da Ramazan Bayramı, “Büyük Bayram” ve “Ölülerin Bayramı” diye kabul edilirken; Kurban Bayramı ise “Küçük Bayram” ve “Dirilerin Bayramı” olarak telakki edilir. Ramazan Bayramı çok derin ve temiz duygularla kutlanır, çocuklara bayramlık elbiseler alınır. Komşular birbirlerine ekmek pilav ve borsok getirip ziyaret ederler. Bütün dargınlar barışır, hastalar ziyaret edilir. Her taraf iki gün önce temizlenir. Çünkü temizlenmeyen evi “ata ruhları”nın ziyaret etmeyeceğine ancak evler temiz olursa onların ziyarete geleceğine inanılır.

Türkistan Türk halklarından olan Kırgızlar, Ramazan Bayramı’nın birinci günü geçmişlerinin ruhlarının kendilerini ziyaret ettiklerine inanırlar. Bu nedenle Ramazan Bayramının birinci gününde geçmişlerinin ruhları için Kur’an okutup “borsok” adı verilen, yağda kızartılmış küçük ekmek parçalarını halka dağıtırlar. Borsok yapmak üzere tavaya yağ koyarken “ölmüşlerimizin ruhuna” derler. Kırgızlar’ın inanışına göre bayram günü eve gelen ölü ruhları, dirilerden dua bekler. Eğer onları hatırlayıp, Kur’an okutulmazsa razı olmadan giderler anlayışı yaygındır. Onun için yukarıda da ifade ettiğimiz gibi arefe ve bayram günleri ruhlara bağışlanarak Kur’an okutulur.

(28) Güngör, a.g.m., s.4.

(29) Güngör, a.g.m., s.4.

(30) Polat, “Kırgızistan’da Dini Günler ve Bayramlar”, s. 171.

Bir yakını vefat edenler, Ramazan Bayramı gelince muhakkak bir koyun kesip yukarıda bahsedildiği şekilde ziyarete gelenlere ikram ederler.

Görüldüğü gibi Kırgız Türklerinde Ramazan bayramı Atalar kültü ile ilişkilendirilmiş; Ramazanın bitişi, bayram kutlaması yanında ataların anılması ve ata ruhlarını memnun etme gayreti olarak uygulama alanı bulmuştur. Bu günde yenen yemekler, ataların ruhuna hasredilmiş, bağışlanmış görünmektedir. Ayrıca Ramazan bayramı, bir yakını vefat eden insanlara yeniden başsağlığı verme ve onların acılarını paylaşma gibi fonksiyon da icra etmektedir. Bu yönüyle Anadolu'daki "ilk bayram" anlayışına benzerlik arz etmektedir³¹.

Bilindiği gibi Anadolu'da "ilk bayram" anlayışı vardır. Buna göre bir yakını vefat eden aileler için, ölüm olayından sonraki bayram "ilk bayram" olarak adlandırılır ve diğer bayramlara göre oldukça sönük, hatta matem içerisinde geçer. Bütün tanıdıklar, "ilk bayram"ı olan eve ziyarete giderler. Bu uygulamada büyük küçük farkı aranmaz. Bu ziyaretler, bayramlaşmadan daha çok taziye vermek içindir. Böylece bir taraftan yakını vefat edenin üzüntüsü giderilmeye çalışılırken, diğer taraftan da âdeta yeni cenaze çıkmış gibi bir durum oluşmakta, küllenmiş acılar tazelenmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'de de günümüzde bütün canlılığıyla devam ettirilen bu uygulama, eski Türk inanışlarının kalıntısı, Türkistan'daki "ölüler bayramı" anlayışının devamıdır.

Çaput Bağlama

Türkistan Geleneksel Türk inanışları içinde yaygın olan bir diğeri ise ağaçlara çaput ve bez bağlamadır. Bir tür kansız kurban olarak da adlandırabileceğimiz bu inançta, insanlar çeşitli dilek ve isteklerinin yerine gelmesi amacı ile söz konusu bez ve çaputları kendi kutsal bildikleri ağaçlara bağlamaktadırlar. Burada ağaçlara bağlanan bezler onu

bağlayan kişinin vücudunun bir parçasını sembolize etmektedir. Yoksa onlar basit bir bez parçası değildir³².

Geleneksel Türk Dini inanışlarını sürdüren Türklerin inanışlarına göre her dağın, her kutlu pınarın göl ve ırmakların, kutlu ağaç ve kayaların "izi'leri (sahipleri, ruhları) vardır. Bu ruhların çok kanaatkâr olduklarına inanılır. Bunları bir paçavra parçası, bir tutam at kılı, hatta kurban niyetiyle atılan bir taş ile de tatmin etmek mümkündür. En çok beğendikleri kurban (armağan) paçavra parçasıdır. Altaylar bu paçavra parçasına "yalama" derler. Eskiden ruhları memnun etmek için bir tür sunu olarak yapılan ağaca bez bağlamanın, bugün de evliya ruhları için yapıldığı görülmektedir.

Eşiğin Kutsallığı

Türklerde eşik kutsaldır ve eşiğin üzerinde durmak sakıncalıdır. Çünkü eşik kapıdır. Kapı ise yeni bir dünyaya açılmaktadır. Bu nedenle saygındır, kutsaldır. Anadolu, Balkanlar ve Türkistan'daki din büyüklerinin yattığı yatırlar, kitleler tarafından ziyaret edilirken eşikleri niyaz edilir, o kapıdan şefaahat beklenir. Anadolu'da evlenip yeni evine giren gelin, yeni evine (yeni hayata) girerken evin eşiğini tazim edip eve öyle girer³³.

Kırgızlar ve Özbeklerde gelin geldiğinde eve ilk girerken eşikten atlatılarak içeri alınır. Anadolu'da eve girerken eşige basılmaz ve eşik üzerinde durulmaz. Eşik üzerinde duran insanın çarpılacağı, kısmeti kesileceği ve kızların bahtlarının bağlanacağı inanışı mevcuttur. Kapıdan içeri girilirken eşige basılmaması eski Türk inanışlarından kalma, Türkistan'dan Anadolu'ya intikal eden bir uygulamadır. Zira Türklerin İslamiyet'ten önceki inançlarına yani Geleneksel Türk Dini inançlarına göre her evin bir piri, sahibi ve iyisi vardır. Bu varlık, koruyucu melek veya

(31) Polat, "Kırgızistan'da Dini Günler ve Bayramlar", s. 177-178.

(32) Güngör, a.g.m., s. 5.

(33) Bellisan, a.g.m., s. 2.

ruhtur ve eşiğin altında durarak evi cinden, şeytandan, kazadan, beladan ve her türlü musibetten korur. Dolayısıyla eşiğe basılır veya eşiğin üzerinde durulursa bu koruyucu melek incinir ve evi korumak bir kenara zararlı bile dokunabilir.

Sabah Nasibi

Kırgızlar hayat şartları ve inanışları gereği genellikle sabah erkenden kalkmaktadırlar. Çünkü güneş doğuncaya kadar uyuyan insanın rızkının eksik olacağına, sabah yıldızı varken işe başlayıp rızkın aranması gerektiğine inanılmaktadır³⁴. Eskiden beri Kırgızlar ay ve güneşe hürmet etmektedirler. Bunun için günü temiz ve iyi karşılamak amacıyla, güneş doğana kadar kapı önlerini temizlemektedirler. Bu uygulamanın gerekçesini ise “Kün çıkınca turbasan, ırskıdan kur kalasın” (Güneş doğana kadar kalkmazsan, rızkıdan nasibini alamazsın, rızkın eksilir) diye belirtmektedirler.³⁵ Sabah erkenden kalkınca küçükler büyüklere “Selâmun Aleyküm, Cahşı Catıp, Cay Tükdünüz bü” (iyi yatıp iyi gecelediniz mi?), gelinler kaynanaya, “Cahşı cattınızbi” (İyi yattınız mı?) demektedirler. Aksakallar (yaşlılar) sabah namazı kılarlar, gençler de elini yüzünü yıkarlar. Sonra “*Sabah Nasibi*” anlayışı gereği günlük hayata bir şeyler yemekle başlarlar. Kırgızlar “*Sabah nasibi*”ni yoldaş kabul eder, ihmal edilmesi halinde günlük hayatın olumsuz yönde etkileneceği, işlerin iyi gitmeyeceği endişesi taşırlar. Toplumda bu endişe “Sabah nasibini unutma!” sözüyle dile getirilmektedir. Dolayısıyla yemek yenmese bile “Bismillah deyip tadına bakmak âmin deyip dua etmek” gerekmektedir. Sabah nasibi yanında dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de sabahleyin kötü söz söylememek, birinin kalbini kırmamaktır. Zira bu fena davranışların kişinin günlük hayatına akşama kadar olumsuz yönde tesir edebileceğine inanılmaktadır. “Sabahleyin yola çıkarsan çık, akşamleyin çıkma”, “Sabahki soğuğa kalırsan kal, fakat gece soğuğuna kalma” gibi sözler, Kırgız Türklerinde hayatın erken baş-

ladığını ve sabah vaktinin uğurlu sayıldığını göstermektedir.³⁶

Anadolu’da da erken kalkma, erken işe başlama teşvik edilir, güneş doğarken yataktan kalkmış olmak gerektiğine inanılır, aksi takdirde evden bereketin gideceği söylenir. Bu inanış ve uygulamanın da Türkistan’dan Anadolu’ya getirildiği anlaşılmaktadır.

Kolgo Su Beruu (Ele Su Verme)

Türkistan Türk halklarında Misafir eve girerken veya girip oturduktan sonra evin genci sağ eline leğen, sol eline güyüm veya çaydanlık, omuzuna havlu alarak misafirin ellerine su döker. Bu uygulamaya “Kolgo su Beruu” (Ele su verme) denir.

Ellerine su dökülen misafir eve alınır ve başköşeye oturtulur. Geleneğe göre herkes “Omiyn” (Âmin) diyerek ellerini yüzüne sürer. Bundan sonra misafir, “Biz geldik kaza-belâ gelmesin” der; Ev sahibi de “Aytkanız gelsin” (dediğiniz gerçekleşsin) şeklinde karşılık verir. Hal hatır sorulduktan sonra hemen “Dastarkon” (yer sofrası) serilip yemekler getirilmeye başlanır. Misafirin kendi rızkıyla geldiğine inanan Kırgızlar, nezaket sahibi cömert insanlardır. Misafirden hiçbir şeyi esirgemez, böylece dastarkonlarının zenginliği ile tanınırlar.³⁷

Misafirin eline su döken gence misafirler: “Dileğini versin”, “var ol”, “ömürlü ol”, “düşündüğün fikre, dilediğin maksadına yet”, “Büyük atalarının yolunu yol edin”, “Peygamber-Sahabiler seni korusun” şeklinde dua ederler. Ele su verme, yemekten önce ve sonra yapılır. Bunun belli kuralları vardır. Yemeğe kadar sağ taraftan, yemekten sonra sol taraftan başlanarak, suyu yavaşça etrafa

(34) Bkz. Mısırov A, İrım-Cırdıdar, Tuş Coruu, Uyku, Os, 1994, s.11-12.

(35) Bkz. A. Alimbekov, *Kırgız Etnopedagogikası*, Bişkek 1966, c.1, s.59-60.

(36) Kemal Polat, “Kırgız Türkleri’nin Günlük Hayatında Gelenekler ve Halk İnanışları”, *Türkler*, c.19, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 555-557.

(37) Bk. Abdesov, a.g.m., s.3.

sıçratmadan dökmek lazımdır.³⁸ Bu uygulama Anadolu'da özellikle taşrada geleneğin hâkim olduğu yerlerde aynı şekilde yaşatılmaktadır.

Bel Kuda ve Beşik Kertmesi

“Bel kuda”, Türkiye'deki “beşik kertmesi”nden de önceki bir safhayı oluşturan, iki tarafın çocukları henüz anne karnında veya taraflardan birinin hanımı henüz hamile kalmadan önce anlaşarak, doğacak çocukları evlendirme ve dünür olma geleneğidir. Henüz doğmamış çocuklar için anne babanın birbirlerine dünür olması şeklinde gerçekleşen “Bel Kuda”nın, geçmişte en yaygın evlenme şekli olduğu bildirilmektedir. Dolayısıyla Bel Kuda Kırgızlar'da çok eski bir âdettir. Bunun örneği Manas Destanı'nda da bulunmaktadır. Manas, oğlu Semetey'i Ayçürök ile Bel Kuda yapmıştır. Bel Kuda geleneği “Alpamış”, “Kozu Körgön”, “Beyaz Sulu”, “Tahir ile Zuhra”, destanlarında da karşımıza çıkmaktadır. Bu gelenek, Kazak, Özbek ve Taciklerde de yaygın olarak görülmektedir.

Günümüz çağdaş dünyasında pek geçerli ve makul bir evlilik çeşidi olarak görülemeyecek olan Bel Kuda geleneği eski zamanın şartlarına göre Kırgızlar'ın sosyal hayatında oldukça yararlı olduğuna inanılan bir uygulamadır. Çünkü bu uygulama ile soy ile soyun, kabile ile kabilenin, halk ile halkın birbirine düşmanlık besleyip savaştığı zamanlarda ebeveynler, iyi ümitlerle, çocukları henüz dünyaya gelmeden yakınlaşmayı, dost olmayı, akrabalık tesis etmeyi arzu etmişler, kendi aralarında dünür olmayı kararlaştırmışlardır. Ayrıca, Bel kuda yoluyla evlilik sayesinde insanlar, evlatlarını akrabalar arasından biriyle evlendirme imkânı bulmuşlardır.

Bel kuda geleneğinin amaç ve gerekçelerinden biri bu şekilde dostluk kurmak iken, bir başka gerekçe de kurulan dostlukların, akrabalıkların nesiller arasında da yaygınlaşmasını sağlamaktır. Zira bazı zamanlar savaş, sel felaketi, deprem vb. afetler geçiren, bunlardan sağ selamet kurtulan, be-

lirli sıkıntılar ve kederleri paylaşan, beraber arkadaşlık yapıp dost olan insanlar soyumuz, nesillerimiz de böyle dost olsun, dostluğu-muz artsın diye düşünür, anlaşır ve Bel kuda yaparlardı. Çünkü Kırgızlar'ın anlayışına göre dünürlük dostluktan daha sağlam bir bağdır. Bir atasözünde şöyle denir: “Dost ayrılır, dünür kalır”(Dos ayrılrat söök kayrılrat). Buna göre dünürlerin birbirine olan yardım ve desteği dostlardan daha çoktur.

Yukarıda zikrettiğimiz sebepler ve sosyal ihtiyaçtan dolayı uygulanan Bel Kuda geleneği şöyle cereyan eder:

Eskiden atalardan kalan geleneğe göre iki dostun hanımları hamile olursa, onlar bir şahidin önünde “*Bir cinsten olurlarsa, bizim gibi dost olsunlar; karşı cinsten olurlarsa evlensinler*”(Bir cınıstan boluşsa biz sıyaktuu dos boluşsun, karama karşı cınıstan boluşsa, nikeleş boluşsun)” der anlaşır, sözleşir ve yeminleşirler. Bu durum gerçekleşip kız ve erkek büyüyünce vaat gereğini yerine getirir, çocuklar doğduktan sonra başlayıp dünürler birbirleriyle görüşür, erkek tarafı yavaş yavaş başlık parasını öder, sonunda çocukları evlendirerek dünür olurlar.

Bel kuda yoluyla dünür olmanın işareti olmak üzere dua okunur, ziyafet verilir. Eğer ileride babası anlaşmayı bozup kızı vermezse, o zamana kadar aldığı başlık parasını geri vermek zorundadır. Şayet doğmadan önce söz kesilip de gerçekten birinin kız, diğerinin erkek çocuğu dünyaya gelirse erkek çocuğun babası söz kesmenin işareti olarak kızın babasına daha sonra başlık parasının ilk kısmı olarak sayılacak olan, kumaştan ve hayvanlardan oluşan çeşitli hediyeler verir.

Henüz anne karnında başları bağlanan oğul ile kızın arasında çoğu zaman temiz, ak, samimî bir sevgi olduğu, böylece birlik beraberlik içinde bol rızıklı, övülen ailelerin kurulduğu belirtilmektedir. Çünkü insanlar bel kuda yaptıktan sonra dünürler arasında sıcak

(38) Bk. Polat, “Kırgız Türklere'nin Günlük Hayatında Gelenekler ve Halk İnanışları”, s. 556-560.

ilişkiler ve muameleler artmış bu insanlar hayatın zorluklarına karşı yardımlaşmışlardır. Dünürlerden birisi vefat etse bile anlaşmayı bozmamışlardır. Bel kuda olanlar, başlık olarak inek, deve ve koyunlardan en iyilerini vermişler, çocuk doğduktan sonra dünür olmuşlardır. Bu da Bel kuda geleneğinin çıkışını hazırlayan sebeplere uygun olarak insanlar arasında birlik ve beraberliği, dostluğu artırmış, insanların iyi niyetli ve temiz yaşamalarına fayda sağlamış görülmektedir.

Bel kuda geleneği önceki zamanlardan başlayıp Kırgız halkının hayatında genişçe yer almış ve uygulanmıştır. Ancak günümüzde uygulamadan kalkmış gibi görünmektedir. Bel kuda, çocukların gelecek kaderini belirleyen bir gelenek olarak tanımlanmakta bununla ilgili halk hikâyelerine yer verilmektedir. Aslında her ne kadar kendi formunda makul gibi görünse de bu uygulama iki gencin kaderlerine müdahaledir. Günümüzde bu geleneğin kaybolmaya yüz tutması da Kırgızlar'ın bu hatayı devam ettirmede ısrarcı oldukları anlamına gelmektedir.

Kırgızlar'da evlenme ve dünür olmanın ikinci şekli Türkiye'de "beşik kertmesi" olarak bilinen âdetin karşılığı olan "Beşik Kuda" dır. Beşik Kuda (Beşik kertmesi), çocuklar henüz beşikteyken bir karar verip iki tarafın ileride bu çocukları evlendireceklerine dair anlaşmalarıdır. Bu nikâh akdi, evlenmenin yaygın şekillerinden biridir. Âdete göre dostlar ve akrabalar, beşik toyunda, sünnet toyunda veya birbirlerine misafir geldiklerinde şahitler huzurunda yeminleşirler ve çocuklarını evlendireceklerine dair anlaşır. Bu anlaşma evlilikle sonuçlanır ve kimse vaa-dinden dönmez.

Gerek Bel kuda gerekse Beşik kuda yoluyla evlilik şeklinin her ikisi de başlık parası ödeyerek evlenme âdetinin diğerlerine göre üstünlük kazanmasıyla ilgilidir. Çünkü bu durumda gelin, kocasının evine gelinceye kadar başlık parası taksitli olarak ödenmektedir. Dolayısıyla maddî anlamda erkek tarafına büyük kolaylık sağladığı için, her iki evlilik şeklinin de daha çok fakirler arasında

yaygın olduğunu söyleyebiliriz. Bu uygulama da tıpkı birincisi gibi gençlerin kaderine müdahaledir. Zira ebeveynler sözlerinde durmanın hazzını yaşarken, oğul ve kızlarının bu konudaki duygu ve düşüncelerini akıllarının ucuna bile getirmemektedirler. Belki de bu vurdumduymazlık, ileride iki gencin mutsuz olmasına, arzu edilen bir yuva ve ocağa kavuşmamasına da sebep olabilmektedir³⁹. Anadolu'da günümüzde de uygulama alanı bulan beşik kertmesi olayı Türkistan'da Bel kuda ve Beşik kuda uygulamalarının bir devamı olarak yaşamaktadır.

Güneş'e ve Ay'a Niyaz

Anadolu'da orta yaşın üzerindeki insanların çoğu, güneşin ve ayın ilk görülmesi sırasında, ya da ay hilalken niyaz eder, dua ederler, onu kutsarlar. Bu inanış ve uygulamalar İslam'da olmayıp, Türkistan'dan getirdiğimiz Geleneksel Türk Dini inanışlarından kaynaklanmaktadır. Akarsuların, kaynakların, göllerin, bazı ağaçların kutsal sayılması onların kesilmemesi de Geleneksel Türk Dini inançlarından Yer-su kutsallarıdır⁴⁰.

Ay ve güneşle ilgili inanışlar Türkistan'dan Anadolu'ya süreklilik göstererek yaşamaya devam etmiştir.

Anadolu'da güneş doğmadan yaktan kalkmak gerektiği inancı yaygındır. Aynı şekilde güneşin batış saatlerinde de uyumak iyi karşılanmaz düşüncesi ile uyuyanlar uyanırılır. Güneş doğmadan işyeri açmak, evin kapısını açmak ve işe başlamanın bereket getireceği inanışı Anadolu'nun genelinde yaygındır⁴¹.

Ateş ve Ocak İnanışı

Geleneksel Türk dini inanışlarından günümüze intikal eden ve bütün canlılığı ile varlığını devam ettiren diğer bir inanış ise,

(39) Kemal Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türkleri'nde Gelenek ve İnanışlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, (2. Baskı) Ankara 2007, s. 127-130.

(40) Bellisan, a.g.m., s. 2.

(41) Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara 1995, s. 38.

Ateş ve Ocak inancıdır. Türklerde ateş, tapınma objesi değil, temizleme vasıtasıdır ve bu niteliği ile Zerdüştlükteki ateşten ayrılır. Ateş ve ateşe bağlı olarak yapılan tütsüleme; evi, iş yerini, çarşıyı, pazarı vb. kötü ruhlardan korur. Ateşin yakıldığı ocak da kutsaldır ve su dökülerek söndürülmez⁴².

Sonuç

Kültür, belirli bir toplumda yaşayan insanların bütün öğrendiklerini ve paylaştıklarını kapsayan bir kavramdır. Bu öğrenilen ve paylaşılan şeyler, insanın doğumundan başlayarak, hayatın sonuna kadar devam eder. Örneğin; dilini, dinini, yiyip içmesini, sosyal yaşantısını, bilgi ve görgü kurallarını, manevî değerlerini içine alarak kendini ifade eder. Bu bağlamda kültür ve kültürde süreklilik adına Türkistan'dan Anadolu'ya taşınan halk inanışları ve pratikler Türk milli kimliği ve bilincinin en açık göstergeleridir. Yine bu açıdan başta modernleşme olmak üzere pek çok badireler atlatan Türk kültürünün sağlam karakterinin ve manevî yönünün güçlülüğünün bir nişanesi olarak gelenek ve inanışlardaki devamlılık ve değişime direnme potansiyeli son derece önemlidir.

Bizim de çalışmamızda gösterdiğimiz gibi bir milletin uzun tarihi süreci içinde oluşmuş olan kültür değerleri, gelenek ve inançları aynı zamanda o toplumdaki ortak değer ve sembollerin bir işareti, en önemlisi de toplumsal etkileşim, iletişim ve olaylarda aynı manaya gelecek içeriklerin kabulü toplumsal birliğin, dirliğin ve coğrafi olarak inkitaya uğrasa da tarihi ve gönül dünyasındaki birlikteliğin ifade edilmesi açısından son derece önemlidir.

Anadolu'da bugün halen canlılığını koruyan gelenek, görenek ve yaşam biçimi ve kültürel semboller, Türkistan'dan gelen dini inançlar ile İslamiyet'in kaynaşması sonucunda oluşmuştur. Türkistan'dan Anadolu'ya uzanan geniş coğrafyada söz konusu örf âdet, gelenek görenek, halk inanışları ve pratikler, kökleri tarih öncesine giden kültürel, sosyal,

dini, felsefi ve mitolojik boyutlarıyla bir toplumun yaşantısını belgeler niteliktedir.

Bibliyografya

AKMATALIYEV, Abdildacan, *Baldarga Arnalgan Salt Cana İrim-Cırimdar*, Bişkek 2000.

AKMATALIYEV, Amantur Seydaliuulu, *Kırgızdın-Köönörbös Döölöttörü*, Şam Basması, Bişkek 2000.

ALİMBEKOV, A, *Kırgız Etnopedagogikası*, Bişkek 1966.

ARIK, Durmuş, "Background of Turkish Popular Piety: Beliefs and Practices Conveyed from Asia to Anatolia", *Euro Agenda- Avrupa Günlüğü*, Berlin 2007, Yıl: 6, Sayı: 10, ss. 265-282.

AYDIN, Mehmet, "Konya Ermenek Bölgesinde Yaşayan Halk İnançları", *II. Millelerarası TFKB*, c. IV, Ankara 1982.

BAŞÇETİNÇELİK, Ayşe, *Adana Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri, Doğum-Evlenme-Ölüm*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 1998.

ÇELTİKÇİ, Orhan, "Türk Dünyası Kültüründe Doğum Üzerine Ortak Uygulamalar", *Journal of Azerbaijani Studies*, s. 511-512.

ÇİFTÇİOĞLU, İsmail, "Orta Asya - Anadolu İlim ve Kültür Köprüsü (XI-XVI. Yüzyıllar)", *Bilig*, Kış/2008, sayı: 44.

GÜNGÖR, Özcan -Erdal Aksoy, "Sosyolojik Açıdan Alevi/Bektaşilerde Tenasüh İnanç" *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 62, ss.249-269 (2012).

GÜNGÖR, Harun, "Geleneksel Türk Dininden Anadolu'ya Taşınanlar" *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler*, 16-17 Nisan 2007, Yayına Hazırlayanlar: Ülkü Çelik Şavk, Yunus Koç, Fatma Türkyılmaz, Mikail Cengiz, Ankara, 2007.

İSMAİL, Zeyneş, *Kazak Türkleri*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 186-187.

KALAFAT, Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara 1995.

KARASAYEV, Üsöyün, *Nakil Sözdör*, Bişkek 1995.

KILIÇ, Filiz, "Orta Asya Anadolu Köprüsünden Geçenler", http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/144/kilic.htm (07.05.2012)

MİSİROV, A, *İrim-Cırimdar, Tuş Coruu, Uyku, Oş*, 1994.

POLAT, Kemal, *Beşiketen Mezara Kırgız Türkleri'nde Gelenek ve İnanışlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, (2. Baskı) Ankara 2007.

POLAT, Kemal, "Kırgız Türkleri'nin Günlük Hayatında Gelenekler ve Halk İnanışları", *Türkler*, c.19, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 555-557.

POLAT, Kemal, "Kırgızistan'da Dini Günler ve Bayramlar", *Dini Araştırmalar*, cilt:5, Sayı:14, Eylül-Aralık 2012.

POLAT, Kemal, "Orta Asya Ve Anadolu'da Ayak Bağı Kesme", *Prof Dr. Harun Güngör Armağanı*, Haz. Mustafa Argunşah, Mustafa Ünal, Kesit Yayınları, Kayseri 2010, s. 313-314.

SOLTONBEKOV, "Kılımdardı Karıtkan...", *Aalam*, No: 7, 10.3.1999.

YUDAHİN, K. K., *Kırgız Sözlüğü*, çev. Abdullah Taymas, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998, II, 265.

(42) Gönğör, a.g.m., s. 5.